

A kutatókönyvtárak automatizálásakor meghozandó igazgatási döntések

Az alábbi megállapítások a holland könyvtárak és könyvtári hálózatok automatizálása közben szerzett, a magas technológiai színvonalnak köszönhetően gazdag és sikeres tapasztalatokon alapulnak. A mondanivaló nem kizárólag a kutatókönyvtáraknak, illetve a közép-kelet-európai könyvtáraknak szól, mivel a könyvtári környezet számítástechnikai szempontból történő vizsgálata tágabb körű. Európában a politikai, társadalmi, kulturális és pénzügyi körülmények eltérőek, de a könyvtárak feladatai és céljai többé-kevésbé azonosak.

Tulajdonba vétel vagy hozzáférhetővé tétel?

A telekommunikációs hálózatok bővülése és szaporodása Európa-szerte olyan információszerezési lehetőségeket kínál az egyéneknek és a könyvtáraknak, amilyenekről korábban nem is álmodtak. Ennek következményeként napjainkban szervezetlen és kaotikus helyzet alakult ki, amelyben a nem elég körültekintő gondolkodás társul a tevékenység támogatásához kívánatos infrastruktúrához. Nemcsak arról van szó, hogy a végfelhasználók hozzáférhessenek a szükséges információkhoz, hanem lényegbevágó kérdések vetődnek fel a könyvtárak jövőbeli szerepét és felelősségét illetően is, akár az információ tárházaiként ("tulajdonosaiként"), akár "portásokként", és az új elektronikus közegben információt ("hozzáférést") kereső közönség tagjainak segítőiként játszott szerepükről van szó. A könyvtárosoknak igyekezniük kell, hogy új egyensúlyt hozzanak létre a (nyomtatott) információk birtoklása és az elektronikus információk szolgáltatása között. Újfajta egyensúlyt kell teremteni a hagyományos nyomtatott állomány elektronikus médiumok segítségével történő, tökéletesebb rendelkezésre bocsátása, és az új, elektronikus információforrásokhoz való hozzáférés biztosítása között. A tulajdonosi viszony (a könyvtár mint az információk raktára) és a hozzáférés (a könyvtár mint más információtárak portása) közötti ellentét funkcionális, a működéssel kapcsolatos, ami lehetővé teszi a könyvtár vezetése számára, hogy döntéseket hozzon a könyvtári automatizálás bevezetésére, illetve – ha szükséges – megváltoztassa, vagy másikkal cserélje fel a meglévő rendszert.

Európában már léteznek egyetemi és kereskedelmi információközvetítő hálózatok is. A könyvtárak túlnyomó részét e fejlemények során mellőzhetik, vagy felhasználhatják az információk kezelésében

szerzett jártasságukat a fejlődő rendszerek javára. Az elkövetkező években gyökeres változás következik be a könyvtárakban: a technika lehetővé teszi a könyvtárak használóinak, hogy íróasztaluk mellől végezzék a keresést a katalógusban, onnan kérjék a dokumentumokat, és onnan közöljék könyvtárközi kölcsönzési igényeiket. A könyvtáraknak fel kell készülniük erre a változásra. Másrészt azok a telekommunikációs hálózatok, amelyeket a legutóbbi években elsősorban az európai országok egyetemi kutatóhálózataiban hoztak létre, kiváló apropót kínálnak a könyvtárak számára, hogy szembenézzenek a 2000. év kihívásaival. A kulturális, történelmi, sőt még a tudományos információk nagy részének – abban a formában, ahogyan a könyvtárak őrzik – nincs megfelelő kereskedelmi értéke, ami nem azonos a közgazdasági értékkel. Ezért a könyvtáraknak mint nyilvános, nem haszonra dolgozó szervezeteknek, fontos feladatuk az információk szétosztása és terjesztése, még ha a meglévő információk üzletileg nem is kelendőek.

A könyvtári automatizálás és a könyvtárhálózatok számítási- és adatközlési technikája támogatja a könyvtárpolitika egészét egy-egy országon belül vagy nemzetközi méretekben. Nincs mód könyvtárpolitika kialakítására, könyvtár vagy könyvtári hálózat létrehozására, a könyvtár vagy a hálózat finanszírozására, prioritások meghatározására, ha a könyvtárosok mint szakemberek nem alakítják ki távlati tervüket. Ilyen, tudáson és fantázián alapuló, áttekinthető távlati tervet minden könyvtárosnak vagy könyvtárosi csoportnak ki kell dolgoznia. Ismerni kell hozzá a fejlődési irányzatokat, az erős és a gyenge pontokat, a nehézségeket és a lehetőségeket az adott körülmények között; a fantáziának csak az égbolt szabhat határt. Továbbá a könyvtáros intézkedhet a lehető legmegelőbbben a pénzügyekről, ő választhatja ki a megfelelő hardvert és szoftvert. Távlati terv nélkül egyáltalán nincs lehetőség a finanszírozásra. Ugyanakkor valamennyien tudjuk, hogy nem az égbolt a felső határ!

Virtuális könyvtár

A távlati terv kidolgozásához a könyvtárosnak tudnia kell, milyen is a könyvtára, valamint azt, hogy milyennek szeretné látni a jövőben. A könyvtárosnak ki kell alakítania virtuális könyvtárelképzelését.

A virtuális könyvtár fogalma a birtoklás és a hozzáférés közötti vita során alakul ki. A birtoklás a

könyvtár termékorientált aspektusa: a gyűjtemény (beszerzés, állományépítés, gyűjteménykoordinálás, állományigazgatás, konzerválás/megőrzés) és annak gazdasági értéke kapcsolatban áll a kulturális örökséggel, és a közvetlen használók böngészését szolgálja. A hozzáférés a könyvtár ügyfélorientált oldala: feladata a hozzáférés megteremtése (katalogizálás, OPAC) a saját adatbázishoz és kapunyitás más adatbázisokhoz. A hozzáférhetőségbe beletartozik a dokumentumok eljuttatása a felhasználóhoz, saját felhasználók kölcsönzésének nyilvántartása, a könyvtárközi kölcsönzés viszonzása más könyvtáraknak azok használói számára. A dokumentációs adatbázisokhoz történő hozzáférést össze kell kapcsolni a dokumentummellátó szolgáltatásokkal is.

Vannak könyvtárosok, akik az elektronikus könyvtárat szorgalmazzák: elsődlegesnek tekintik, hogy hozzáférhetővé tegyék a világ valamennyi bibliográfiai információját. Ha minden könyvtáros a hozzáférést választaná (a felhasználó kapcsolatát az összes adatbázissal), végül nem lenne többé elegendő olyan dokumentum, amelyet a könyvtárak kölcsönözhetnek ki. Addig beszélhetünk hozzáférésről, hozzáférhetővé tevésről, amíg vannak dokumentumaink. Ha valamennyi könyvtáros a tulajdonosi viszony (az állomány megőrzése) mellett döntene, akkor a könyvtárak a XXI. század könyvmúzeumaivá válnának, és nem törődnek az információs technikával, az adatok távközlésével és a hálózati tevékenység lehetőségeivel. A virtuális könyvtár a hozzáférésnek és a tulajdonosi viszonyoknak hatékony ráfordítással és költségkímélő módszerekkel megvalósuló keveréke. A keverési arány minden könyvtárban más és más lehet, az adott helyzettől, a stratégiáktól és a beszerzési lehetőségektől függően.

De ha a könyvtárnak van megőrzendő állománya, mindenképpen gondoskodnia kell annak hozzáférhetővé tételéről. A hozzáférhetővé tétel hozzáadott értéket teremt, hozzáadott gazdasági értékkel gazdagítja a megőrzött kulturális örökség fontos részét. Másrészt túlságosan egyszerű dolog hozzáférhetővé tenni saját gyűjteményünket, vagy az ország központi katalógusát, vagy – felső határ az égbolt – egy, vagy akár valamennyi világméretű adatbázist. A könyvtárhasználónak szüksége van arra, hogy hozzáférhessen a könyvtár állományában nem található információkhoz is (más katalógusokhoz, dokumentációs visszakereső adatbázisokhoz, statisztikai és faktofizikus adatbázisokhoz stb.).

Új problémák

Az utóbbi 25 évben az IFLA nagy találékonysággal és komoly eredményekkel támogatta az Egyetemes

Bibliográfiai Nyilvántartásról (Universal Bibliographic Control = UBC) és a Kiadványok Egyetemes Hozzáférhetőségéről (Universal Availability of Publications = UAP) kialakított elképzeléseket. Napjainkban a hálózati technika már világszerte hozzáférhető teszi mindezeket az adatbázisokat. Az "egyetemesség" fogalma most új problémát vet fel: miképpen segítheti a könyvtár a használót a többé-kevésbé rendezett információk roppant mennyiségének áttekintésében? Miképpen tegyen eleget az adatbázisokból szerzett hivatkozások alapján a dokumentumok iránt támasztott valamennyi lehetséges kérdésnek? A könyvtárvezetésnek gondoskodnia kell a válogatásról, ugyanúgy, ahogyan hagyományosan, a könyvek esetében teszi. A könyvtáraknak, amelyek a használók számára közvetítő szerepet játszanak más információs források irányába, közre kell működniük a nemzetközi szabványoknak megfelelő könyvtári hálózat létrehozásában.

A hálózati technika fejlődését és a könyvtári szolgáltatásokkal kapcsolatos felhasználói kezdeményezéseket a könyvtár figyelmen kívül hagyhatja. A könyvtárak viszont kihasználhatják az információk kezelésében szerzett jártasságukat a virtuális könyvtár elképzelésének kialakítására, beleértve a tulajdonosi viszony és a hozzáférhetővé tétel közötti újfajta egyensúly létrehozását, továbbá a felhasználónak nyújtott szolgáltatások tökéletesítését a fokozódó verseny körülményei közepette.

A kutatókönyvtárak automatizálásakor meghozandó igazgatási döntések (miképpen hozzuk meg döntéseinket, nem pedig, hogy milyen döntéseket hozzunk):

1. Legyünk önállóak, magunk hozzuk meg döntéseinket.
2. Alaposan fontoljuk meg a virtuális könyvtárról kialakítandó elképzelésünket, a tulajdonosi viszony és a hozzáférhetővé tétel közötti egyensúlyt.
3. Gondoskodjunk a múlt és a jövő közötti folytonosságról.
4. Alakítsunk ki együttműködést.
5. Hozzunk létre könyvtári hálózatot (stratégiait, szervezetit, műszakit, szakmait).
6. Dolgozzunk ki stratégiai tervet; ha nem tudjuk finanszírozni, lassítsuk a tempót, de kövessük az eredeti elképzelést.
7. Lépésről lépésre haladjunk. Ebben az évben ünnepezzük az OCLC, a világ első könyvtári hálózata fennállásának 25. évfordulóját. Ha az OCLC-nek 25 esztendőre volt szüksége, hogy elérje eddigi sikereit, mi miért kívánnánk egy csapásra mindent elérni?